

Arabanten

Nr. 1/2004

Foto: © JAN ARNERDAL

Foto: © JAN ARNERDAL

FOTO: © JAN ARNERDAL

FOTO: © JAN ARNERDAL

Bilderna är tagna på Sjöhistoriska Riksmuséet och visar detaljer av dioramat "Viborgska gatloppet" som föreställer sjöslaget som började på morgonen den 3 juli 1798.

STYRELSE

ORDFÖRANDE: Eva Höckenström
08-29 52 86 Tallgatan 1
172 31 Sundbyberg

VICE ORDF.: Fredrik Charpentier Ljungqvist

KASSÖR: Björn Lundquist

SEKRETERARE: Jan Arnerdal

REDAKTÖR: Ola Kjellberg
RED.SEK. Björn Lundquist
REDAKTION: Fredrik Charpentier Ljungqvist
Jan Arnerdal

GRAFISK FORM: Fredrik Charpentier Ljungqvist

BIBLIOTEKARIE: Eva Höckenström

LEDAMOT: Jan Arnerdal

* * *

REVISOR: Bengt Fahlgren
REV.SUPL.: Sten Ringquist

POSTGIRO 40 74 65 – 4

MEDLEMSAVGIFTER 2004

Juniorer	100 kr
Seniorer	150 kr

Tidskriften *Drabanten* utkommer med två nummer per år. Bidrag till tidningen mottages med tacksamhet.

Annonsering sker kostnadsfritt.

Styrelsen

OMSLAGET

Bilderna på omslaget visar detaljer från uppställningen med Prince August karoliner. Plattorna är borttagna, och istället har de nubben som går ned i borrhål, för att öka realismen.

INLEDNING

Välkommen till ett nytt nummer av *Drabanten*, som den här gången ser lite annorlunda ut. Precis som naturen ute växlar från bruna, tråkiga nyanser till mer livskraftigt grönt skiftar *Drabanten* likt en kameleont från svartvitt till färg. Föremålet för vår hobby – figurerna kommer mer till sin rätt i färg. Det är ungefär som matlagning på TV. Man får aldrig känna de ljuvliga dofterna sprida sig från spisen, som ju är en viktig ingrediens i kokkonsten. Nu kan vi ge läsaren en ny upplevelse, som vi länge velat förverkliga – bilder i färg. Vi hoppas att alla läsare ska uppskatta denna förändring.

I övrigt står en hel del intressant på menyn även denna gång. Som förrätt berättar RK Eva Höckenström om våra senaste sammankomster. Tidningens redaktör serverar en rykande färsk artikel hur man kan göra ett diorama, vilket förhoppningsvis ger vägledning hur man skapar ett landskap i miniatyr. Som huvudrätt blir det fortsättning av artikelserien om Skottlands historia. Nu har vi nått fram till slaget vid Culloden och en nog så intressant koppling till Sverige avslöjas. Vi får också följa med till Sveaborg under Krimkriget.

Som dessert blir det som vanligt film- och bokrecensioner med anknytning till vår hobby. Det kan behövas för den som vill fördjupa sig inom ett visst område. Har man väl börjat samla eller måla figurer från en viss tid blir det så mycket roligare om man samtidigt lär sig något om perioden i fråga.

Vi har dessutom försökt att fylla tidningen med fler bilder än tidigare, flertalet tagna av vår mästertlige fotograf Jan Arnerdal. Det är vad vi har på menyn denna gång. Glöm inte att måla flitigt under sommaren, i alla fall under de regniga dagarna och hör gärna av er med synpunkter om tidningens nya utseende till oss på redaktionen. Vi vill hela tiden överträffa oss själva och arbetar ständigt med *Drabantens* utveckling. Smaklig måltid!

REDAKTIONEN

* * *

Vi tackar alla medarbetare som hjälpt oss igenom det senaste året.

RK rapporter

EVA HÖCKENSTRÖM

Möten under 2003–2004

Vuxenmöte den 6 maj 2003

Promenad på Monteliusstigen under ledning av Bengt Fahlgren. Deltagare var Sif, Anne-Marie, Sten, Ola, Per, Fredrik, Eva och Ulf. Mycket intressant visning med den strålande utsikten och trevlig avslutning med kaffe och kaka på Mariatorget. Tack till Bengt!

Vuxenmöte den 24 maj 2003

Besök gjordes den här vackra lördagen hos Janne för att se hans stora samling av eget tillverkade figurer och dioramor. Det ligger mycket tid bakom hans egenhändigt målade figurer. En perfekt somardag som gav mycket goda idéer hur man kan göra.

Vuxenmöte den 9 september 2003

Denna kväll visades en film om Peter Dahl och hans figurer, som Ola hade med sig. Sten visade mycket fina figurer från Svenska Tenngjuteriet.

Ett program ej att förglömma hölls av överstelöjtnant Ulf Göran Hjort Andersén: Möte i Trier med tennfigursamlare – det mest ståtliga bevarade Romarminnet Romerska stadsporten ”Porta Nigra” i Trier från 300-talet. Badanläggningen från den mest bevarade Romarkolonien är väl värd ett besök!

Tack till Ulf för ett mycket fint föredrag!

Ungdomsmötena under 2003

Vi har för närvarande ett tiotal ungdomar mellan 9–12 år. En del av dem gjuter egna figurer hemma. Framåtanda visas då en av ungdomarna hade med sig en historisk film – slaget vid Fraustadt – som vi alla tittade på. Jakob, Gustav, Marcus, Phillip, Rasmus, Johan, Kasper och Robin och nu även Henric och Kristoffer är flitiga att måla. Vi uppmanar våra ungdomar att fortsätta att måla sina figurer, för de är ju så mycket finare målade än omålade.

Vi tackar Leksaksmuseet för en lång och trevlig bekantskap och ser fram emot den nya tiden i Spårväghallarna. Vi minns den fina tiden på Mariatorget.

FOTO: © JAN ARNERDAL

Gud och kriget

OLA KJELLBERG

I krig talar de olika sidorna ofta om att de har Gud och de religiösa makterna på sin sida. På så sätt hoppas de rättfärdiga sitt eget handlande. Samtidigt demoniseras fienden och man pekar ut denne som djävulen själv. Detta har förekommit i alla tider och förekom nu senast i samband med Irak-kriget. George W. Bush deklarerar ständigt: "God Save America" och hur ofta har man inte hört "Gud är med oss"?

Men hur är förhållandet mellan Gud och officerarna i armén? De är ju de som är beordrade att strida för att förverkliga de gudomliga idealen. Här följer en lustig redogörelse fritt översatt från engelska. Läsaren får själv dra sina slutsatser om vem som är den viktigaste personen i en armé.

Generalen – hoppar jämfota över höga hus, stoppar ett ånglok med handen och springer ifatt en gevärskula. Han kan gå på forsande vatten och brukar luncha med Gud.

Översten – klarar samma saker, men kan bara gå på lugnt vatten och får nöja sig med att samtala med Gud.

Överstelöjtnanten – klarar mindre byggnader, växellok, k-pistkolor samt att gå på vatten i inomhusbassäng. Samtalar med Gud om skriftlig ansökan därom bifallits.

Majoren – klarar mindre byggnader med ansats. Stoppar med lite tur ett växellok och k-pistkolor. God simmare och tilltalas stundom av Gud.

Kaptenen – åstadkommer stor förödelse vid försök att hoppa över byggnader och blir överkörd av ett lok. Kan hantera ett gevär och simma utomhus vid lugnt väder. Talar med kollegor.

Löjtnanten – rusar in i byggnader, känner igen ett lok. Tilldelas ingen ammunition. Simmar med flytväst och tilltalar underordnade.

Fänriken – snubblar på dörrtrösklar. Leker med tuff-tuff. Blöter ned sig själv med vattenpistol, plaskar i lerpölar och jollrar för sig själv.

Fanjunkaren – lyfter hus och går under dem. Fångar gevärskulor med tänderna och äter upp dem. Får vattendrag att frysa till is med en enda blick. Är Gud!

Logisk slutsats. George W. Bushs problem torde vara lösta.

Tennfigurisk slutsats: Måla fler fanjunkare.

Egyptisk tempelvakt med ett jaguarskinn över axlarna, målad och fotograferad av Jan Arnerdal.

Att skapa ett diorama

Del 2 – diorammat

OLA KJELLBERG

I förra numret av *Drabanten* berättade jag om hur jag skapade figurerna till mitt Gettysburg-diorama. Nu tänker jag berätta hur jag gjorde själva diorammat.

Kullar/Berg

Jag började med kullarna, eftersom det behövs en hel del till att återskapa terrängen i Gettysburg. Först inhandlades frigolit från ett byggvaruhus i lämplig tjocklek. Sedan skar jag till frigoliten med modellkniv med boken *Fire and Fury* som förlaga. Se till att skära lite oregelbundet för en kulle är aldrig helt rak. Kanterna runt om skärs diagonalt. Jag gjorde olika nivåer genom att spackla ihop dem med varandra och låter torka något dygn. Mina kullar består av en till tre nivåer. På detta sätt gjorde jag alla de viktiga kullarna i Gettysburg; Cemetery Hill, Cemetery Ridge, Seminary Hill, Culps Hill, Devil's Den, Big Round och Little Round Top. Nu är själva grundstommen färdig. Sedan klistrade jag med trälim dit färdigköpt gräsmatta (från hobbybutik naturligtvis, det är ingen idé att försöka odla sitt egna riktiga gräs och klippa det med sax med jämna mellanrum, risken att det dör är alltför stor).

Tryck till mattan ordentligt och låt det gå ner

över kullens kanter så långt det är möjligt. Låt torka något dygn. Måla sedan den del av frigoliten som nu inte är täckt av gräsmattan med brun färg. Själva nivåskillnaden täcks med strömmaterial, medan kullens nedersta del endast målas. Nu är det bara finliret kvar. Placera lite småstenar, grenar och mossor på strategiska platser runt på kullen. Gärna något mindre träd och buskar bidrar till realismen.

Skog/Träd

Träd måste man bara ha för att fullända ett diorama. Jag gick ut och plockade små döda trädgrenar i skogen. Se till att de har förgreningar. Som grundplatta använde jag *plastic card* som finns att inhandla i olika tjocklek i olika hobbybutiker. Måla hela plattan i brun nyans och skär ut i lämplig storlek. Plattorna för gärna vara lite oregelbundna. Något som jag upptäckte i efterhand, då alla mina plattor i princip är lika stora. Använd Miliput enligt bruksanvisningen och tryck dit trädgrenen och låt

FOTO: © JAN ARNERDAL

torka. Upprepa denna process några gånger och fyll plattan med träd så att det ser naturligt ut. Undvik att sätta för regelbundet om det rör sig om vildvuxen skog. Sätt mer regelbundet om fruktodlingar görs. Det gjorde jag när jag gjorde Peach Orchard. Inhandla mossor i olika gröna nyanser. Eftersom slaget i Gettysburg ägde rum mitt i sommaren använde jag övervägande mörkgröna nyanser. Tänk på vilken årstid du skapar för. Fast mossan på trädgrenarna med hjälp av kontaktlim och låt torka. Låt en del grenar förbli oklädda så att det ser ut som döda grenar. Blanda gärna olika mossnyanser. Låt torka. Använd strömmaterial till själva plattan och sätt gärna dit små buskar av överbliven mossor i olika nyanser. Låt torka och njut av resultatet. Glöm inte att göra enstaka träd också. Varför inte en gammal fin ek med några torra grenar i toppen? Det blir både snyggt och mycket billigare än att köpa färdiggjorda träd, som inte ser speciellt realistiska ut. Vill man ha kirurgiskt beskurna träd är färdiggjorda träd att föredra, till exempel i en fransk slottsträdgård.

Flod

En flod bidrar till realismen på slagfältet hur stor eller liten den än må vara. Jag tog bara baksidan på ett A4 kollegieblock och klippte till det i remsor som slingrar sig som en orm. Tänk på om du vill variera flodens bredd. Måla remsorna i olika blånyanser. Mörkast i mitten och ljusare längs sidorna. Klistra remsorna på en hårdare kartong som slingrar sig precis som remsorna. Klipp bort det som sticker ut och låt torka. Ta smala överblivna bitar av gräsmattan och klistra längs kanterna på floderna för att dölja sidorna. Lägg dit lite stenar och grenar för att få det att se naturligt ut. Gärna längs flodens kanter, men även mitt i floden ser snyggt ut. Vill du ha vass kan man ta en gammal rakborste med brunt konsthår och klippa loss några strån och fästa det på lämpliga ställen. Speciellt där floden delar sig kan rekommenderas. Avsluta det hela genom att lacka floden, så att den ser ut att glänsa lite i solskenet. På samma sätt kan sjöar göras.

Hus

I mitt diorama använde jag färdigköpta byggnader från Hovels. En kyrka, några hus i olika storlek, ett värdshus räcker för att skapa en liten by. Jag må-

lade också en ladugård och ett nedbrunnet hus. Även broar till din nyss tillverkade flod finns att köpa. Men det är också möjligt att bygga sin egen bro genom att använda lite fantasi. Jag gjorde till exempel en enkel träbro på några timmar. Snyggt och enkelt

Åkrar/fält

Åkrar kan göras på många olika sätt. Vill man ha osådd eller sådd får man ta ställning till först. För en osådd åker ta en kartongbit och skär den i en oregelbunden rektangel. Spackla på ett tunt lager grovspackel. Ta en kam och dra fåror med den i spacket. Låt torka och måla hela åkern brun. Lägg dit stenar lite här och där.

För en sådd åker gör som ovan med tryck dit små mosstussar i fåror på jämna avstånd. För ett vetefält kan man helt enkelt använda en tyglapp, till exempel tyg till nallebjörnar kan lämpa sig bra. Ta den som den är och lägg ut på slagfältet/spelbordet. Se bara till att kanterna är lite ojämna, för en åker är precis som kullar och berg aldrig helt raka.

Tält/tältläger

Ett måste för trupperna. Ta en liten kartongbit och vik den på mitten. Klipp ut en lika stor bit vitt tyg och klistra på kartongbiten och täck även kanterna med vitt tyg. Nu har man ett stängt tält. Vill man ha ett öppet så klipper man bara upp en skåra i kanten så får man en öppning till tältet. Gör en 10–20 tält så får man ett tältläger.

Glöm inte att sätta ut stenmurar, förskansningar och enstaka träd lite här och där på slagfältet/spelbordet. Jag har dessutom målat en hel del vagnar, både förspända med hästar och inte för att få det hela att se mer levande ut. Trupperna behöver ju förnödenheter.

I sista delen tänker jag berätta hur man tillverkar olika typer av staket. Bara fantasin sätter gränserna för hur ett staket kan se ut. Staket bidrar ju till att höja realismen på slagfältet avsevärt. Dessutom kommer en bonus för dig som följt artikelseerien – då beskrivs nämligen hur man mycket enkelt tillverkar sitt eget högkvarter. Det är ju du själv som är fältherren.

Nordens Gibraltar

Ur *Örlogshistoriska Episoder* av MAGNUS ULLMAN

Sammandrag av JAN ARNERDAL

Det finska kriget 1808–1809 avslutades genom freden i Fredrikshamn 1809 och innebar att Sverige fick avträda Finland och Åland till Ryssland. Sveaborg blev en gräns fästning till det Ryska imperiet och skyddade nu främst S:t Petersburg.

I det erövrade Finland, som nu kallades storfurstendöme, vann sig tsar Alexander om popularitet bland annat genom att låta landet behålla så stor självständighet som möjligt. Sålunda bestod ståndsriksdagen, nu benämnd lantdagen och andra författningar och statliga institutioner från den svenska tiden. Många finländska kadetter kom att tjänstgöra i den tsarryska armén. Mest känd av dessa är sedermera fältmarskalken och presidenten Gustaf Mannerheim (1867–1951)

I juli 1853 gick 50 000 ryska soldater över den turkiska gränsen. Några månader senare förklarade Turkiet Ryssland krig och inledde ett motanfall mot ryssarna. Efter ett stort turkiskt nederlag i sjöslaget vid Sinope, krävde britterna och fransmännen att alla ryska örlogsskepp skulle dras bort från Svarta Havet och förläggas till hamnen i Sevastopol på Krim. Då ryssarna vägrade att gå med på det kom den brittisk-franska krigsförklaringen i april 1854.

De allierade flottorna seglade nu in i Svarta Havet, det var över 30 linjeskepp och mer än 200 andra fartyg som transporterade över 65 000 soldater, 6 500 hästar och en mängd artilleripjäser, ammunition och förnödenheter. Målet var att storma fästningen Sevastopol och sänka den ryska Svartahavsflottan. På Krim väntade 100 000 man bakom ett starkt kustförsvar. Eftersom kriget utkämpades i huvudsak på Krim kom det för eftervärden att kallas Krimkriget.

Under 1854 inträffade följande på den nordiska scenen. I slutet av april hade den brittiska flottan ankrat upp vid Älvsnabben i Stockholms skärgård. I början av juni förenade den sig med den franska örlogsflottan och amiral Napier kunde då disponera över 28 linjeskepp och ett 50-tal mindre

fartyg. Medan några brittiska örlogsskepp brände och ödelade i Brahestad, Uleåborg och andra finska kuststäder, seglade den stora örlogsflottan mot sjöfästningen Kronstadt vid inloppet till S:t Petersburg, dit den anlände i slutet av juni 1854.

Några regelrätta strider förekom inte. Den enda dramatiska händelsen var att den brittiska fregatten Merlin skadades genom en minsprängning – den första i örlogshistorien. Minan hade konstruerats av Immanuel Nobel, far till Alfred Nobel. Minsprängningen ökade de allierade befälhavarnas försiktighet.

Enligt ett samtida vittne fortsatte sällskapslivet i S:t Petersburg som om ingenting hade hänt.

Flottan avseglade efter en vecka till Bomarsund på Åland dit den anlände i juli 1854. De förenade flottstyrkorna anföll nu Bomarsund och efter 16 dagars bombardemang kapitulerade fästningen var efter den sprängdes i luften.

Varför föll inte Sveaborg?

Under vintern 1854–1855 byggde ryssarna ut fästningsverken på Sveaborg. Dom lade ut flera Nobelminor runt fästningen.

Krimkriget fortsatte under 1855, sedan de västallierade redan hösten 1854 försökt storma fästningen Sevastopol på Krim. Detta misslyckades emellertid och de allierade måste förbereda sig på en långvarig belägring. Först i september 1855 föll Sevastopol.

Operationerna i Östersjön 1855 inleddes med att den brittiska flottan anlände i mitten av april och den franska i början av juni. De båda flottorna var avsevärt starkare än året dessförinnan. Efter att ha utfört några smärre anfall mot mindre finländska kustfort, seglade den stora flottan mot Sveaborg.

Den ryska garnisonen på Sveaborg räknade flera tusen man som bland annat bemannade 400 kanoner. Här ingick också finländskt befäl och manskap. Som understöd låg 14 ryska örlogsfartyg mellan

öarna på Sveaborg. Dessutom hade cirka 1000 Nobelminor och 40 nya elektriska minor lagts ut runt Sveaborg.

Fransmännen och engelsmännen ankrade upp på långt avstånd från fästningen, dels för att undgå minorerna, dels för att undgå elden från fästningen. De inledde beskjutningen av Sveaborg den 9 augusti 1855. Fästningens kanoner som var kvar sedan svensktiden, var föråldrade och eldgivningen nådde ej ens ut till de stora örlogsskeppen och ställdes snart in

Vid den inledande eldgivningen uppstod panik inne i det närbelägna Helsingfors, då man antog att även staden skulle beskjutas. När så ej skedde kunde helsingforsborna beskåda ”ett gigantiskt fyrverkeri” som ett samtida vittne beskrev det. Sammanlagt 18 500 projektiler och bomber föll över Sveaborg. Många byggnader fattade eld och fick stora skador. Den egentliga fästningsverken fick dock endast mindre skador. Beskjutningen pågick natt och dag till den 11 augusti

Någon kapitulation blev det aldrig utan flottorna avseglade sedan krutet tog slut och kanonerna och mörsarna i många fall slitits ut. Varför blev det ingen kapitulation? Hade en sådan åsyftats eller var anfallet endast en styrkedemonstration? Frågorna

är än idag svåra att besvara. Fästningen hade emellertid visat sig vara ineffektiv, föråldrad och utan egentligt strategiskt värde.

I november 1855 löpte de båda flottorna ut ur Östersjön. Med hänsyn till den stora sjömilitära uppladdningen från de västallierades sida detta år måste resultatet anses som magert. I England och Frankrike framställdes emellertid det hela som en stor seger och Sveaborg liknades vid ett nordiskt Gibraltar även rent topografiskt.

Sveaborg sattes 1991 på Unescos världsarvslista. Fästningen är till stor del intakt fortfarande. Man kan köpa biljett till Sveaborg redan på färjan till Finland, den inkluderar båtfärd till Fästningen tur och retur som tar 15 minuter, guidad tur runt fästningen på 1,5 timme och kaffe efteråt. Det är mycket att se, Sveaborgsmuseum, Ehrensvärds-museet, Dock och leksaksmuseet, Ubåten Vesikko, Manegen samt Kustartillerimuseet och Tullmuseet. När man har tittat på allt detta kan det vara gott med en matbit. Det finns en restaurangbåt, ett bryggeri med pub och en gourmetkrog. Cirka 900 människor bor i fästningen och Cirka 400 har sin arbetsplats här. Däribland många konstnärer som sökt sig hit till det numera fridfulla området.

Skottlands historia på 1600- och 1700-talen

Del 2 av 3

PER KJELLBERG

Här fortsätter nu berättelsen om den mest dramatiska perioden i Skottlands historia. Berättelsen tar vid där den slutade i senaste numret av *Drabanten*, det vill säga med födelsen av Bonnie Prins Charlie. *Drabantens* läsare får följa med på den långa vägen mot slaget vid Culloden 1746. I artikeln avslöjas också en nog så intressant koppling till Sverige.

Charles Edward Stuart eller Bonnie Prince Charlie, som han senare kom att kallas, studerade i sin ungdom sin släkts tidigare historia. Där fanns det massor av exempel på de olyckor som verkade vara en del av släktarvet. Av de elva stuartska härskarna hade alla utom två dött en våldsamt död på slagfältet, på avrättningsplatsen eller för mördarhand. Han började tidigt förbereda sig för den dag då han skulle återta tronen vilket han i alla fall inbillade sig. Han tränade fysiska idrotter och red mycket. Ett ögonvittne beskrev honom som ”djärv, stark och vig med en kropp skapad för krig”.

Prinsen uppfostrades både med hjälp av en katolsk liksom protestantisk lärare. Eftersom hans far Jakob hade gett upp hoppet om att erövra tronen så stod hoppet nu till den unga prinsen. I fall han skulle få tillbaka tronen i Skottland var det bra med en katolsk uppfostran, men om han rentav skulle erövra London och bli kung av England så var det däremot bättre med en protestantisk bakgrund. Han blev en grann och charmerande karl och var mycket bra på ridderliga idrotter. Bågskytte var en av hans bästa grenar. Han kunde träffa ett rullande klot med tio pilar i följd. Hans skrivkonst var det desto sämre ställt med. Vid 24 års ålder kunde han inte stava sin faders förnamn.

Han levde lite i sin egen fantasivärld och kunde inte skilja på verkligheten och påhittade historier. Han lyssnade inte på sina rådgivare utan var envis och lyssnade bara på sig själv. Han blev ändå med tiden mycket omtyckt i de skotska högländerna mycket tack vare sin charm och sitt manliga uppträdande. Han var beredd att offra allt för att återfå tronen. Inte bara andras liv, utan även sitt eget. Han hade egenskapen att lätt dra till sig människor och

få dem att stödja honom. Hans idol som han kom att försöka efterlikna var Karl XII.

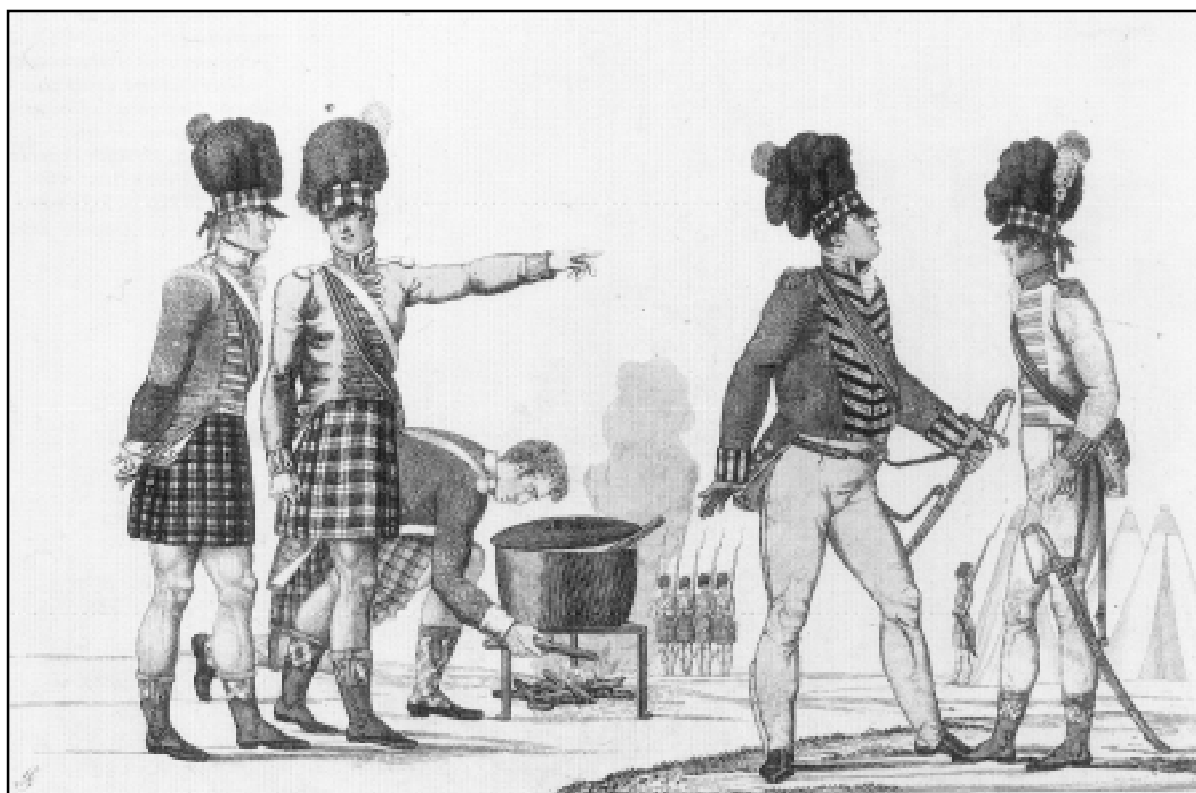
Bonnie Prince Charlies far Jakob III hade tidigare försökt förmå Karl XII att genomföra ett landstigningsförsök i Skottland för att strida mot engelsmännen, men genomsvärjningen genomskådades i London och en av Karl XII:s rådgivare greps. När Karl XII stupade vid Fredrikshald, blev det inte aktuellt med ett svenskt landstigningsförsök, utan Jakob III vände sig till Spanien istället. Spanjorerna misslyckades dock och förlorade de flesta fartygen i en storm utanför den skotska kusten.

Kungarna som styrde Storbritannien under Charlies uppväxt var först Georg I och efter 1727 Georg II. Dessa två var inga starka kungar och inte heller några begåvningar. Storbritanniens glansperiod hade försvunnit och det hade nästan blivit som ett eländigt kurfurstendöme, enligt William Pitt d.ä. som satt i underhuset. Det förekom många klagomål mot dessa kungars politik. Ändå var det ingen jakobitisk rörelse att tala om i England. Whigpartiet var fortfarande det styrande partiet. England utvecklades starkt ekonomiskt och det kom att gynna det sittande kungahuset. Klyftorna mellan högländerna och övriga landet kom att öka alltmer. De religiösa motsättningarna hade nästan helt försvunnit och den jakobitiska rörelsen hade förlorat sin folkliga förankring och istället blivit en samlingsplats för politiskt missnöjda och rent av samhällsfientliga människor. Huset Stuart började förstå att det var omöjligt att få tillbaka makten på parlamentarisk väg. Istället skulle man bli tvungen att ta den med våld. År 1742 fick prinsen rapport från Skottland om att några kända jakobiter gått samman för att kämpa för huset Stuart. Den som överlämnade rapporten var en man vid namn John Murray. Han var en jako-

bit, som senare kom att bli känd för nåt helt annat. Han gav optimistiska, men överdrivna rapporter om läget, vilket kom att påverka prinsen starkt. 1744 kom prinsen till Paris, men fransmännen var inte intresserade, då de själva hade problem på den utrikespolitiska fronten. Prinsen fick emellertid stanna kvar i Paris, då ett jakobiniskt uppror i Skottland skulle tvinga England att dra undan trupper. I Paris kom han i kontakt med både en skotsk bankir och en irländsk redare. Han fick låna 180 000 pund av bankiren och av redaren fick han två fartyg som skulle utrustas med både folk och proviant. Skeppen var krigsfartyget *Elisabeth* och frigatten *Doutelle*. I Nantes lastade man in 20 kanoner, 1 500 musköter, 11 000 svärd, krut, kulor, dolkar, konjak och 400 *louisdorer* (mynt). Med denna utrustning och några trogna följeslagare gick prinsen den 3 juli 1745 ombord på *Doutelle* i Saint-Nazaire. Prinsens följeslagare kallades för ”Seven Men of Moidart”. De var alltså sju stycken och alla hade olika bakgrund men det gemensamma var att de stödde jakobitrörelsen och därmed huset Stuart. Fyra av de sju var irländare och hette: George Kelly (präst), John MacDonell (kavalleriinstruktör), Sir Thomas Sheridan (gammal slagskämpe) och William O’Sullivan (militärt sakkunnig; blev prinsens generalkvartermästare och rådgivare). Två var äkta skottar: Markisen av Tullibardine (gammal slags-

kämpe i tidigare uppror) och Aeneas MacDonald (prinsens bankir). Den sjunde och siste rådgivaren till prinsen var engelsman. Han hette Francis Strickland (överste). Prinsen var förklädd till prins på fartyget och sa att han var son till Sheridan.

Båtresan till Skottland tog 18 dagar. Krigsfartyget *Elisabeth* blev tvunget att återvända till Frankrike, eftersom det blev svårt skadat i en sammandrabbning med ett engelskt fartyg. Prinsens friggatt fortsatte ensamt. Vädret var dåligt. Den 23 juli gick de i land på ön Eriskay, som var beläget i yttre Hebriderna. Prinsen hade ju aldrig varit i Skottland tidigare och kände inte till de primitiva förhållandena som rådde där. Han hade bara hört uppdiktade berättelser i Rom. På denna ö mötte han sin första klanchef från MacDonald-klanen. Klanchefen rådde dock honom att omedelbart bege sig tillbaka om han inte hade något understöd. Prinsen ville dock höra de andra klanchefernas synpunkter först. Prinsen landsteg väster om Fort William. Han bodde hos en lantbrukare, medan han samtalande med olika klanchefer. Alla rådde dock honom att fara tillbaka. Prinsen ville dock inte ge upp så lätt. Sista hoppet var att övertala Donald Cameron av Lochiel. Det lyckades och plötsligt ställde flera klaner upp på prinsens sida. De klaner som var Stuarttrogna av religiösa eller privata skäl var beredda att dela prinsens öden, men inte de lågkyrkliga eller de som lidit

stora förluster vid tidigare uppror som klanen Mackenzie. Nu började prinsen samla ihop soldater. Det utkämpades några småstrider runt Fort William och prinsen erövrade en officers häst som han kom att använda under upproret.

Den 19 augusti 1745 var en höjdpunkt i prinsens liv. Det var den här dagen som prinsens banér restes. Detta skedde vid Glennfinnan, som ligger väster om Fort William. 50 klansmän ur klanen MacDonald of Clanranald bildade hans livvakt. Hela klanen ställde 500 man till hans förfogande under klanledaren Ranald MacDonald. Senare kom Lochiel med 700 män av klanen Cameron. Det rödsvarta standaret restes och prinsen höll ett kort tal.

På Irland visste man om att prinsen hade återvänt till Högländerna. Med den engelska regeringen höll den katolska och Stuartvänliga befolkningen i ett hårt grepp och på Irland skulle ingenting hända under upproret i Skottland. Det blev inte heller någon fransk eller spansk invasion. Från Irland kom inga trupper, men i november 1745 kom 800 irländska soldater som varit i fransk tjänst. I Wales fördes också många diskussioner om att ansluta sig till skottarna. Walesarna svek dock prinsen och bara ett fåtal anslöt sig. Engelsmännen hade förstört alla broar mellan Skottland och Wales och förstärkt garnisonerna längs gränsen. Även i Sverige försökte jakobiterna att värva trupper. Dessa skulle gå via Frankrike till Skottland, men engelska agenter lyckades fördröja resan för de 180 officerarna och ett par hundra meniga så att de kom till Frankrike först på våren 1746. Då var kriget redan över i högländerna. I Skottland fanns sammanlagt 3 750 man i regeringstrupperna, som var utspridda på en massa orter. Kommunikationerna var dåliga och garnisonen i Fort William fick reda på att prinsen landstigit långt senare. Det var den stuartfientliga och antijakobitiska klanen Campbell som förmedlade nyheten. I Edinburgh förstärkte general Cope garnisonerna och drog samman sina trupper. Hertigen av Argyll beordrade sin ställföreträdare, Archibald Campbell på slottet Inverary, att dra samman trupperna vid Sterling, som är Skottlands strategiska centrum. Det bästa var att slå till snabbt innan fler anslöt sig till prinsen. Men Copes armé var inte tillräck-

ligt stor för att dra väster ut och uppgifterna om prinsens planer och marschväg varierade kraftigt. Han inväntade då förstärkningar från England, men dessa skulle aldrig hinna fram i tid.

Regeringen i London utfäste ett pris för prinsens fångslande på 30 000 pund. Prinsen utlovade då 30 pund för gripandet av Georg II. På marschvägen anslöt sig klanen MacDonald. Prinsen bestämde sig nu att ställa marschvägen mot Edinburgh och inte mot Inverness, uppe i norr, som var det andra alternativet. Prinsen var redo för strid, medan Cope, som inväntade förstärkningar, drog sig norrut. Cope märkte att folket i norr var fientligt inställt mot honom och hans trupper, till exempel så pekades fel resvägar ut. Copes armé var den enda regeringsarmén i hela Skottland och Cope bestämde sig för att retirera mot Inverness. Nu låg vägen fri söderut mot Edinburgh. Till prinsen strömmade hela tiden nya trupper. När trupperna nådde Perth anslöt sig även många män från de östra högländerna. Klanchefen Evan MacPherson anslöt sig oväntat till prinsen. MacPherson ogillade Cope och blev prinsen trogen ända till slutet.

Perth var den näst viktigaste staden i Skottland vid den här tiden. Den viktigaste var naturligtvis

Edinburgh. Copes armé befann sig nu i Aberdeen, där man försökte få fram fartyg för att segla till Edinburgh. I Edinburgh var man oense om man skulle försvara staden eller kapitulera. Man valde en tredje väg, förhandling. Under förhandlingarna tog sig emellertid Lochiel in genom en port med 900 krigare, så staden intogs utan ett enda skott. Genom förhandlingarna hoppades man vinna tid. Cope hade nu insett sitt misstag att lämna huvudstaden och begav sig snabbt söderut igen. Hans armé hade vuxit till 2 300 man. Cope befann sig i Dunbar, men helt oväntat anföll högländskrigarna honom. Attacken kom nämligen österifrån, och i västerifrån, som Cope hade väntat sig. Attacken var som alltid extremt våldsam och över på några minuter. Cope flydde med sina ryttare. Cope hade förlorat hela sitt infanteri och prinsen såg till att de sårade blev väl omhändertagna.

Efter framgången jublade anhängarna och de jakobiter, som hittills varit misstänksamma anslöt sig. Det hade bara gått en månad sedan samlingen i Glennfinnan, då standaret restes. Högländskrigarna var emellertid opålitliga och deserteringar förekom redan. Prinsen stannade i Edinburgh i fem veckor för att organisera armén. Regeringen i London började bli desperat. Den enda armén av betydelse som fanns kvar, var i Newcastle och stod under George Wades befäl. Alla Englands övriga trupper befann sig i Flandern och kämpade mot Frankrike. Dessa trupper blev man nu tvungen att börja kalla hem och man hyrde även in 6 000 trupper som skickades över Nordsjön. Frankrike tjänade mycket på oroligheterna i Skottland. Frankrike fick nu tillbaka Flandern och Nederländerna kunde intas av marskalken av Sachsen. Prinsen hoppades återigen förgäves att Frankrike skulle ingripa på skottarnas sida. För fransmännen spelade det nämligen ingen roll om huset Stuart eller huset Hannover satt på den brittiska tronen. Det enda frankrike bidrog med var några fartyg och vapen.

Prinsen ville nu gå söderut, men han visste att högländskrigarna inte var att lita på. Om de kom för långt söderut skulle de med stor sannolikhet desertera och dra hemåt. Prinsen beslutade dock att inte gå mot Newcastle, utan mot Carlisle, dit jakobitvänliga engelsmän kunde komma. Prinsens armé bestod nu av 6 000 man, varav 450 ryttare. Infanteriet var uppdelat i regementen av varierande styrka. Varje regemente bestod av en klan eller

klangren: MacDonald, Cameron, Gordon, Drummond, Stewart of Appin, Murray of Atholl, Ogilvy, Robertson, MacLachlan. Prinsen hade också lyckats få ihop ett artilleri under ledning av överste James Grant. 14 november intog Carlisle. De jakobitvänliga engelsmännen lyste dock med sin frånvaro. Efter det att manchester intagits fanns bara 4 500 man kvar efter alla deserteringar. Plundringar förekom inte och krigarna uppträdde civiliserat mot civilbefolkningen. I december 1745 tog sig prinsens soldater in i Derby. London låg bara 20 mil bort och mellan prinsen och den brittiska huvudstaden fanns endast 4 000 soldater. Nu ändrade sig prinsen dock och började gå norrut. Broarna till London var förstörda och Cumberlands stora armé fanns i närheten. Dessutom rekryterade engelsmännen folk på landsbygden. Enligt senare dokument har det dock framkommit att prinsen ville attackera London, men Gordon Murray ville retirera, vilket också fick störst stöd.

På vägen norrut förekom sammanstötningar mellan prinsens trupper och arga folkhopar. Prinsens mod försvann i reträtten. Stämningen smittade av sig även i ledningen. Prinsen blev osams med George Murray och skottarna och irländarna i ledning hade svårt att komma överens med varandra. När de till slut gick över gränsen till Skottland började soldaterna förlora sin disciplin, som de lyckats uppehålla hela tiden i England. Soldaterna agerade hårt mot lågländsbefolkningen. Många soldater deserterade dessutom eller höll sig undan. Prinsen visste inte riktigt vad han skulle göra. Edinburgh hade fallit i engelsmännen händer. I Edinburgh kunde han invänta fransk hjälp. Ryktet låter berätta att den brittiske befälhavaren hade förberett prinsens hängning. Ett annat alternativ var att ta sig vidare norrut mot Inverness och gå i vinterkvarter. Prinsen var dock villrådig och slog sig ned i Stirling. I England fanns nu Cumberlands armé, som inväntade en fransk invasion som aldrig skulle komma. I Edinburgh hade generalen Henry Hawley kommandot över en stor armé. Den var klart överlägsen prinsens. Den 17 januari möttes arméerna i slaget vid Falkirk Muir i närheten av Stirling. Prinsens trupper vann och de kungliga trupperna flydde hals över huvud. Hawley lät avrätta 60 av de egna soldaterna för feghet. Klanmedlemmarna fortsatte trots segern att desertera. Nu kom den fruktade Cumberland till Skottland med 4 000 stridsvana män. Snart skulle de två mötas i slaget vid Culloden.

Bokrecension av K-märkt hobby

OLA KJELLBERG

K-märkt Hobby
– eller den komplette idioten
Staffan Bengtsson och Göran Willis
Albert Bonniers Förlag 2001
165 sidor

De från TV kända K-spanarna har återigen gett sig ut på nya äventyr – denna gång i hobbyvärlden. Självfallet hittar de även denna gång nostalgiska företeelser att K-stämpla. Det är en allmän genomgång av olika hobbyområden som görs i boken; vissa mer eller mindre bortglömda som exempelvis mosaikpyssel från 1950-talet. Annars är det mest tågbanor, båtmodeller och segelflygplan som ges utrymme, men även tennsoldater finns med på ett hörn. Tur är väl det. Tennsoldater borde självfallet liksom annat hobbypyssel också K-stämplas. Bland annat slås fast att tennsoldaterna visade vägen in i hobbyns förtrollade värld, där tiden får en helt ny dimension. Det är vi själva, och ingen annan, som bestämmer hur långt man vill gå med sin hobby. De flesta lyckas hålla sitt samlande inom rimliga gränser, påpekar K-spanarna, men det finns undantag. Ett exempel är engelsmannen som har 4 000 kilo tegelstenar i sin villa. Det är ingen tegelvilla vi talar om, utan tegelstenarna förvarar han i sitt garage, hobbyrum, källare, vind med flera platser. Det är antagligen på grund av denna britt, som boken också fått undertiteln – *den komplette idioten*.

Man kan urskilja två grupper av hobbyfantaster, nämligen de som enbart samlar och de som bygger/målar och samlar. Summan av kardemumman är att den sista gruppen är mindre idiotisk än den förstnämnda, eftersom de som bygger/målar faktiskt också åstadkommer något. Ett hantverk av något slag.

Ibland kan ett hobbyintresse till och med bli lönsamt, som till exempel för modellflygplanbyggaren Sigurd Isacson. I boken berättas hur han lyckades.

Två välkända, klassiska hobbybutiker besöks också, Wetzels och Eskader, båda belägna i Stockholm. Tyvärr är besöken för kortvariga. Hade K-spanarna stannat kvar lite längre och (kanske vågat) intervju några av butikernas kunder hade de säkerligen kunnat dra spännande slutsatser om vad som lockar med en viss hobby, till exempel tågmodellsmannen som skymtar förbi i texten på besök i Eskaders butik. Annars är det författaren Per Rådström som är tennfigursamlarnas ansikte i boken, där han berättar om sitt land Illyrien. Hans barndoms tennsoldater är inte bara en vanlig samling, utan individer med egna karaktärsdrag och namn. K-spanarna lyckas ringa in vad begreppet hobby innebär i sin roliga och välskrivna bok, som är givande för alla som någon gång i livet ägnat sig åt en hobby. Det må vara frimärkssamlingen eller klippdockorna eller något annat. Vem har inte någon gång i alla fall påbörjat ett hobbyintresse, som fallit i glömska i skarven mellan barn- och vuxenvärlden? Men det finns tröst, eftersom det aldrig är försent att ägna sig åt det man försummat eller som K-spanarna säkert skulle ha uttryckt det: Man kan slita sig loss ur hobbylimmet innan det torkat för gott och bli en pånyttfödd hobbyist, om man bara så vill det tillräckligt mycket.

MOTSTÅENDE SIDA

Ola Kjellberg har målat över 700 figurer till sitt diorama över Gettysburg som är ämnat till att spela konfliktspel om det amerikanska inbördeskriget (1861–1865) med. På motstående uppslag, samt på tidningens baksida, visas för första gången scener ur hans diorama i färg.

FOTO: © JAN ARNERDAL

Slaget vid Gettysburg den 1–3 juli 1863. Picketts stora anfall mot nordstatsarméns center har precis inletts.

FOTO: © JAN ARNERDAL

Sydstatsarmén med 70 000 man med general Robert E. Lee i spetsen stod under slaget vid Gettysburg mot nordstatsarmén på 90 000 man under ledning av George Meade.

FOTO: © JAN ARNERDAL

Kavallerianfallet under den karismatiske generalen Jeb Stuart den 3 juli 1863 ledde inte till det genombrott som sydstatsarmén hoppades på under slagets sista dag.

FOTO: © JAN ARNERDAL

Ögonblicket precis innan kavalleriet drabbar samman måste ha varit betagande för krigsreportrarna på plats. Det amerikanska inbördeskriget var för övrigt det första krig som kunde dokumenteras ordentligt med kamera.